
Ocene in poročila

Zdenko Čepič, Filip Čuček, Jure Gašparič, Damijan Guštin, Božo Repe, Uroš Svete: *Prikrita modra mreža. Organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSNZ leta 1990. Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Ljubljana 2010, 260 strani, ilustrirano*

Monografija »Prikrita modra mreža«, ki govori o »miličniški« veji znotraj obrambnih sil Republike Slovenije, je nastala kot plod aplikativnega raziskovalnega projekta »Manevrska struktura Narodne zaščite v organih za notranje zadeve leta 1990«. Projekt izvaja Inštitut za novejšo zgodovino v sodelovanju s strokovnjaki iz drugih institucij, financirata pa ga Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Zveza društev policijskih veteranov Slovenije Sever. Ob tem je treba omeniti, da ta raziskovalni projekt še zdaleč ni končan. Raziskovalci so namreč začeli z delom 1. maja 2009, projekt pa bodo zaključili 30. aprila 2012. Zainteresirani bralci lahko tako v bližnji prihodnosti upravičeno pričakujemo še kakšno monografijo s podobno tematiko. Pričujoče delo namreč pri bralcu vzpodbudi zanimanje in želje, tako po nadaljevanju kot še bolj podrobni obravnavi že osvetljenih dogodkov in procesov. S tem imam v mislih predvsem osrednji del monografije, ki se ukvarja z oblikovanjem obrambnih sil Republike Slovenije v obdobju od maja do začetka oktobra 1990.

Že takoj na začetku je treba omeniti, da pričujoče delo presega v naslovu napovedano temo, saj sta kar dve od šestih poglavij posvečeni obdobju pred letom 1990. Kar pa po mojem mnenju monografije ne obremenjuje, temveč ji kvečjemu daje dodano vrednost. Tako prvo poglavje izpod peresa Boža Repeta, ki nosi naslov »Oris družbenih razmer v Sloveniji in Jugoslaviji v osemdesetih letih«, kot drugo Zdenka Čepiča z naslovom »Jugoslovanska vojska in slovenska milica v vrtincu politike ob koncu osemdesetih let« namreč predstavljata nepogrešljiv uvod v izbrano temo.

V prvem poglavju so tako orisane splošne družbenopolitične in ekonomske razmere v Sloveniji in Jugoslaviji, ki so v Sloveniji pripeljale do demokratičnih volitev, razorožitve teritorialne obrambe (TO) in potrebe po lastni oboroženi sili. Repe

nam ob koncu svojega poglavja predstavi tudi korenine oziroma predzgodovino rešitve za »vmesni čas«, torej za obdobje, ko je še obstajala stara struktura TO in ni bilo pravne podlage za ustanovitev »čiste« slovenske oborožene formacije. Nova demokratično izvoljena slovenska oblast je rešitev našla v Narodni zaščiti (NZ), posebnosti slovenskega obrabnega sistema, ki pa ni imela večje teže. Imela pa je močno tradicijo. Med drugo svetovno vojno so bile enote NZ mestna gverila in prvo leto vojne celo pomembnejše od partizanskih enot. Na ravnokar omenjeni tradiciji se je po vzpostavitvi TO leta 1969 v Sloveniji obnovila tudi NZ. Manevrska struktura Narodne zaščite (MSNZ), v kateri sta sodelovali tako TO kot milica, je tako nastala kot posebna, tajna, vendar zakonita organizacija.

Podobno kot poglavje Boža Repeta je tudi drugo poglavje izpod peresa Zdenka Čepiča nepogrešljivo za razumevanje kasnejših dogodkov in procesov, ki predstavljajo glavno temo monografije. Čepič nam v svojem poglavju, poleg povojnega razvoja in organiziranosti tako slovenske milice kot Jugoslovanske Ljudske armade (JLA) in TO, predstavi tudi različno vlogo obeh represivnih sistemov v kriznih razmerah osemdesetih let. Iz tega poglavja bi posebej izpostavil predvsem vedno bolj očitno razhajanje med JLA in slovensko milico do katerega je prišlo v osemdesetih letih, ko sta se JLA in milica začeli kazati kot organizaciji, ki imata sicer isto vlogo v družbi, vendar različne poglede, predvsem pa različne cilje. Medtem ko je JLA težila k centralizaciji države in k lastni večji vlogi v političnem življenju, je slovenska milica zagovarjala decentralizacijo in še večjo »profesionalizacijo«. Tako se je slovenska milica »osamosvojila«, kar je kmalu pokazala tudi v praksi, ko se je soočila z eno od oblik jugoslovanske krize ob koncu osemdesetih let. Tu ima Čepič v mislih pojav t.i. mitingov, ki so jih organizirali Srbi oziroma srbske oblasti. S tem je slovenska milica vstopila v politično areno kot jasno oblikovana profesionalna organizacija, ki je imela nalogo skrbeti za javno pa tudi za državno varnost v Sloveniji, seveda v njeni tedanji ustavno opredeljeni suverenosti.

Lahko torej zaključimo, da uvodni poglavji bralcu približata širše ozadje in predzgodovino oblikovanja »čistih« slovenskih obrambnih sil. S tem so avtorji monografijo približali tako mlajšim bralcem, ki obravnavanega obdobja niso doživeli, preprosto zato, ker se še niso rodili ali pa so bili še premladi, da bi aktivno spremljali dogodke ob koncu zadnje jugoslovanske države, kot tudi širši javnosti. Hkrati pa so tako specifičen proces, kot je oblikovanje slovenskih obrambnih sil v letu 1990, razumljivo in jasno vpeli v širši zgodovinski kontekst.

V tretjem poglavju nato Jure Gašparič predstavi vlogo organov za notranje zadeve pri oblikovanju obrambnih sil Republike Slovenije. S tem poglavjem se torej avtorji lotijo tako v naslovu kot v uvodu monografije napovedane teme. Zato se mi zdi na tem mestu smiselno zapisati tudi nekatere poudarke iz uvoda monografije, ne glede na to, da so nekateri izmed spodaj naštetih poudarkov razširjeni in dodatno osvetljeni že v prvih dveh poglavjih. Uvod v monografijo je ravno tako kot tretje poglavje izšel izpod peresa Jureta Gašpariča.

Slovenske obrambne sile, ki so začele nastajati po razorožitvi TO s strani JLA, so danes najpogosteje označene kot MSNZ, vendar pa so avtorji zaradi nekaterih nesoglasij, ki so se v zadnjih dveh desetletjih pojavile pri interpretaciji pojma, predvsem med vojaško in policijsko vejo, raje izbrali širše poimenovanje. Ob tem nejasnost pojma MSNZ priznavajo tudi avtorji sami, saj so zapisali, da je ob pomnkanju primarnih virov mogoče dogajanje razložiti v dveh smereh.

Po prvi interpretaciji je MSNZ sinonim za slovenske obrambne sile v omenjenem času, sestavljene iz manevrskih enot Narodne zaščite in enot milice oziroma organov za notranje zadeve. Po tej interpretaciji je torej MSNZ mišljena kot organizacija vojaških oseb, pretežno pripadnikov TO, in pripadnikov organov za notranje zadeve Republike Slovenije. Možna pa je tudi ožja interpretacija pojma. Po tej je MSNZ samo ime za vojaški del obrambne strukture, ki so jo konec poletja 1990 prikrito ustvarili pristojni organi slovenske republike (države) namesto obstoječe, a nedelujoče TO, in to s ciljem prevzeti nadzor ter vodenje in poveljevanje v TO. Taka interpretacija omogoča označevanje MSNZ kot predhodnice slovenske vojske in Toneta Krkoviča kot njenega prvega poveljnika. Poleg MSNZ so obrambne sile v omenjenem obdobju sicer sestavljale tudi enote milice oziroma širše organov za notranje zadeve, predvsem Specialna enota milice in Posebne enote milice, vendar pa ta del obrambnih sil ni bil nikoli poimenovan naravnost s skupnim imenom.

Ravnokar opisano terminološko (in tudi politično) zagato so avtorji razrešili z ugotovitvijo, da je ustvarjanje skupnih obrambnih sil potekalo v obeh strukturah, tako med vojaki kot znotraj organov za notranje zadeve. Ob tem pa ne pozabijo omeniti, da so bili v novo obrambno strukturo vključeni tudi nekateri civilisti, predvsem lovci. V želji po jasnosti, vsaj pri vsebini, so se zato odločili, da celotno dejavnost označijo kot ustvarjanje obrambnih sil slovenske države in z obrambnimi silami poimenujejo tudi celotno organizacijo.

Avtorji so se torej v monografiji posvetili zelo specifičnim dogodkom in procesom, ki so spremljali in zavarovali procese demokratizacije in osamosvajanja republike Slovenije. Poleg tega so jasno zamejili obdobje svojega raziskovalnega zanimanja, kot sem že omenil na mesece med majem in oktobrom 1990. Gre za čas, ko so po prvih demokratičnih volitvah v Sloveniji po drugi svetovni vojni zvezne oblasti na čelu z JLA odločno posegle v dogajanje v Sloveniji. V volilni zmagi oziroma grožnji zmage »nacionalistične desnice« v Sloveniji, kot je na Demos gledal predvsem vrh JLA, so namreč videli neposredno grožnjo federaciji. Zato se je JLA na morebitno zamenjavo oblasti v Sloveniji pripravila že v mesecih pred volitvami. Treba je bilo preprečiti, da bi nova oblast prevzela v svoje roke realne vzvode represivnih aparatov.

JLA je tako pripravila načrt razorožitve »republiškega« dela oboroženih sil SFRJ oziroma precej samostojne TO, kar so maja 1990 tudi storili. Načrt je bil dobro premišljen in namenoma izvršen dan po izvolitvi nove »vlade«, ko nova oblast še ni imela vseh niti v svojih rokah, stara pa je že odšla. Vendar pa so se stvari zapletle na nivoju nižjih poveljniških struktur znotraj TO, ko so se razorožitvi uprli posamezniki, sprva čisto samoiniciativno, kasneje pa tudi s podporo novega republiškega vrha. Razorožitev je bila tako izpeljana le delno, pa vendar je bila po njej TO ohromljena. Jasno pa se je tudi pokazalo, da je vrh TO na čelu z generalom Ivanom Hočevarjem trdno na strani JLA. Popolnoma pod kontrolo novih republiških oblasti so po teh dogodkih ostali le organi za notranje zadeve oziroma milica, ki so bili po takratni institucionalni ureditvi pod polno pristojnostjo republiških oblasti, kar je JLA preprečevalo poseg tudi v ta segment represivnega aparata.

Po posegu JLA je bila tako bistveno okrnjena tako varnost republike kot nova političnega vrha, oba nova »ministra«, Janez Janša, ki je prevzel obrambni re-

sor, in Igor Bavčar, ki je prevzel resor za notranje zadeve, pa postavljena v nezavidljiv položaj. V takih razmerah sta z veseljem sprejela pobude »od spodaj«, pobude za začetek aktivnosti, s katerimi bi povečali obrambno sposobnost republike, če bi prišlo do posega JLA proti novi demokratično izvoljeni oblasti. Omenjene pobude so prihajale tako s strani posameznikov iz TO kot posameznikov iz milice, ki so se do neke mere »na svojo roko« začeli organizirati povsem samoiniciativno. Nova ministra sta nato že v naslednjih dneh prevzela nadzor nad prizadevanji posameznikov in začela usklajeno in organizirano oblikovati novo strukturo republiških obrambnih sil.

Na tem mestu Jure Gašparič nadaljuje v tretjem poglavju monografije. Podrobno razsvetli vlogo organov za notranje zadeve pri oblikovanju obrambnih sil Republike Slovenije. Poglavje začne z delovanjem Vinka Beznika, ki je v času razorožitve TO vodil Center za usposabljanje Posebnih in Vojnih enot milice v Jasnici na Kočevskem in Toneta Krkoviča, tedaj občinskega sekretarja za ljudsko obrambo na občini Kočevje. Ravnokar omenjena sta se hitro dogovorila, da bosta poklicala »vsak svojega ministra«, torej Beznik Bavčarja in Krkovič Janšo. Beznik pa je po obvestilu s strani Krkoviča, da vojska pobira orožje, na hitro samoiniciativno sprejel nekaj ukrepov za zaščito orožja Centra za usposabljanje. Četverica se je nato prvič sestala in pogovarjala »okrog tega, kaj pa zdaj narediti s tistim, kar nam je še ostalo (orožjem)« v naslednjih dneh na Jasnici. Vendar pa na tem sestanku še niso sprejeli konkretnih zaključkov, kaj narediti, kako se organizirati. Gašparič nato nadaljuje z akcijo Gotenica. Na zavarovanem območju Gotenice, Kočevske Reke in Škrilja so se namreč med drugim nahajala tudi rezervna skladišča orožja zaščitne brigade TO in milice. Celotno zaprto območje je sicer sodilo pod »direktno ingerenco« Službe državne varnosti in s tem pod Bavčarjevo pristojnost. Vendar tega ni vedel niti sam Bavčar, saj do primopredaje resorja za notranje zadeve med njim in Tomažem Ertlom ni prišlo.

Po uspešno izvedeni akciji zavarovanja območja Gotenice so se nato že omenjeni akterji še večkrat sestali, vendar se konkretne ideje »o možnosti ustanavljanja vojaških oboroženih enot« niso izoblikovale vse do konca julija. Seveda se je ob tem vsem takoj postavilo vprašanje, kaj »uporabiti«, kdo naj tvori »vojaške oborožene enote«. Bili so si enotni, da na eni strani nekaj tistih, ki so dotlej sodili v TO, na drugi pa milica. Ob tem je bil Beznik prepričan, da lahko uporabijo večino enot republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ), saj ni dvomil o lojalnosti milice slovenski državi. Poglavje se nato nadaljuje z ustanovitvijo Specialne enote milice (SEM), s katero si je Bavčar pridobil enoto, ki je sodila direktno pod njegovo pristojnost in je bila hkrati sposobna izvajati tudi vojaške naloge, ne samo policijskih.

Gašparič se nato v nadaljevanju posveti naslednjemu pomembnemu problemu, ki se je pojavil hkrati z ustanavljanjem »vojaških oboroženih enot«, in sicer vprašanju legalnosti novih obrambnih sil. Rešitve naj bi se po Beznikovih besedah, ki jih potrjuje tudi Bavčar, na začetku avgusta domislil Janez Janša. »Rešitev«, ki jo je našel Janša, se je skrivala v enotah NZ, ki so bile predvidene z veljavnim Zakonom o ljudski obrambi in družbeni samozaščiti iz leta 1982. Bavčarjev resor je tako ponudil legalno okrilje za vzpostavitev vojaških oboroženih enot. NZ je namreč spadala v okvir RSNZ.

Ker menim, da bi vsako nadaljnje podrobno predstavljanje poglavja bistveno preseglo okvirje kratke predstavitve in ocene monografije, se bom v nadaljevanju ustavil le še pri sestanku z republiškim državnim vodstvom, do katerega je prišlo 14. septembra v prostorih Izvršnega sveta. Nanj so prišli organizatorji obeh vej obrambnih sil, pričakali pa so jih Bavčar, Janša, Peterle in Bučar ter po krajšem zapletu tudi predsednik Predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan. Tega so povabili na sestanek na zahtevo udeležencev s »terena«, kajti vodilni državni funkcionarji so ga nekako »pozabili« povabiti. Na tem sestanku so organizatorji končno dobili zagotovilo o državitvornosti svojega početja. Za njim so stali vsi, še zlasti pomembno se jim je zdelo, da tudi Milan Kučan, ki je imel vsaj med navzočimi miličniki največ političnega ugleda. Milan Kučan je namreč na sestanku pred prisotnimi prikrikl dejstvo, da je tega dne prvič slišal, da Tone Krkovič ob pomoči milice snuje »novo« TO.

Gašparič svoje poglavje zaključí s koncem »začasne rešitve« do katerega je prišlo 27. septembra, ko je Skupščina Republike Slovenije sprejela 96. in 97. ustavni amandma, naslednji dan pa še ustavni zakon za njuno izvedbo, s čimer je prevzela pristojnosti nad TO Slovenije. Obrambno-varnostna pot, ki ji je sledilo tedanje slovensko politično vodstvo, je bilo torej dvojna. Na eni strani so snovali formalni in dejanski »prevzem« republiške TO, na drugi pa sta Bavčar in Janša za vmesni čas oblikovala obrambne sile, sestavljene iz Krkovičeve NZ in milice. Po prevzemu republiške TO skrivna organizacija nastajajoče vojske ni bila več potrebna. »Zelena« veja je postala TO. Iz stare »Hočevarjeve« TO, je skozi poletje in jesen začela nastajati nova, »Slaparjeva« TO. Drugega oktobra 1990 je bila akcija sklenjena s primopredajo med načelnikom NZ Tonetom Krkovičem in v.d. načelnika republiškega štaba TO majorjem Slaparjem. Za »modro« vejo oziroma milico pa ravnokar omenjene spremembe niso prinesle bistvenih novosti. Milica je še naprej dejavno sodelovala z vojsko. Enostavno je počela isto kot prej, s tem da po oktobru ni več sodelovala z NZ, marveč s TO, kar je počela vse do odhoda zadnjega vojaka JLA z ozemlja Republike Slovenije.

Četrto poglavje monografije, ki ga je napisal Uroš Svete nosi naslov »Manevrska struktura Narodne zaščite v povezavi slovenskih (samo) obrambnih prizadevanj v letu 1990«. Iz tega poglavja izpostavljam predvsem avtorjevo uvodno predstavitev varnostne kulture, tako oblasti kot državljanov, v zadnjem obdobju SFRJ. Avtor ugotavlja, da je prav na področju varnostne kulture, usposabljanja in izobraževanja v vojaških in obrambnih zadevah jugoslovanska država razvila morada še celo preveč dodelan sistem totalne obrambe. Ta je po eni strani izjemno militariziral družbo, po drugi strani pa je mnogim posameznikom zagotovil znanja, ki so jih kasneje s pridom uporabili pri zavarovanju osamosvojitvenega procesa. Ravnokar omenjena varnostna kultura je po mnenju avtorja pomembno vplivala tudi na odločitev nekaterih posameznikov znotraj TO, da se uprejo »Ukazu o predaji orožja v skladišča JLA«.

Predzadnje poglavje »Oblikovanje modre mreže« je prispeval Filip Čuček. Avtor se ukvarja z oblikovanjem novih slovenskih oboroženih sil na pokrajinskem in občinskem nivoju. V poglavju se sprehodi skozi vseh 13 Uprav za notranje zadeve (UNZ) oziroma »pokrajin«. RSNZ je bil namreč v tem času teritorialno razdeljen na UNZ, TO pa na pokrajine, ki so se v obdobju MSNZ prekrivale. Svoj pregled začne na Dolenjskem, kjer so kot prvi začeli izvajati nekatere obrambne

aktivnosti. V vrstah dolenjske milice so namreč hitro navezali stik z nekaterimi kadri iz TO in do avgusta, ko je milica začela sodelovati pri ustanavljanju nove NZ, že izpeljali prve akcije. Medtem je bil položaj na področju drugih UNZ povsem drugačen. Po ukazu Igorja Bavčarja so posamezne postaje milice po 17. maju sicer hitro prenesle svoje orožje na tajne lokacije, toda to so bile organizacijsko osamljene akcije prisebnih komandirjev. Razmere so se nato hitro spremenile tudi v drugih delih Slovenije, ko je konec avgusta Vinko Beznik del svojih nalog prepustil Jožetu Kolencu, namestniku poveljnika Posebnih enot milice. S tem se je izkušnja odličnega sodelovanja milice in zametkov NZ na Dolenjskem začela prenašati tudi na druga območja, sprva na določene vodstvene ljudi pokrajinskih štabov TO, nekoliko kasneje pa tudi na UNZ. To poglavje se konča z dokončnim oblikovanjem obrambnih sil slovenske države, ko so bile le nekaj dni pred 27. septembrom narejene povezave med modro in zeleno vejo tudi v zadnji slovenski občini. Kako obsežno delo je pri zbiranju virov za pisanja tega poglavja opravil avtor lahko le slutimo. Pri tem pa si lahko malo pomagamo z nekaterimi podatki, ki jih najdemo že v uvodu. »V procesu zajemanja ustnih virov smo skupno intervjuvali 111 udeležencev tedanjega dogajanja.«

Zadnje poglavje v knjigi nosi naslov »Projekt MSNZ - slovenske obrambne sile v času in prostoru prelomnega leta 1990«. Napisal pa ga je Damijan Guštin. Iz vsebine tega poglavja posebej izpostavljam le razkol znotraj TO, med njenim profesionalnim poveljstvom in srednjimi poveljniškimi strukturami, ki je sledil oddaji orožja v skladišča JLA. Republiški štab in pokrajinski poveljniki, profesionalni častniki, so se namreč z ukrepom strinjali ali se vsaj niso izpostavljali in ga kritizirali. Pri tem pa je najbolj moralno sporno vlogo odigral njen poveljnik, general Ivan Hočevar, ki je podpis »Ukaza o razorožitvi« prepustil načelniku štaba. Nato pa se na pogovoru s Predsedstvom republike zagovarjal, da ukaza ne pozna, ter da gre za običajen varnostni ukrep.

Na koncu lahko sklenem, da kratek pregled pričujoče monografije le ni tako kratek kot sem sprva mislil. Monografija namreč prinaša množico novih informacij o procesih in dogodkih, ki so pomembno vplivali na oblikovanje slovenskih obrambnih sil med majem in oktobrom 1990. Informacij, ki jih zaradi konspirativnosti in tajnosti formiranja slovenskih obrambnih sil v omenjenem obdobju, ni mogoče najti v pisnih virih. Poleg tega monografija prinaša tudi številne izkušnje in osebne poglede posameznih akterjev takratnih dogodkov, ki so v obrambi demokratičnih in osamosvojitvenih procesov v Sloveniji veliko tvegali, saj so bile slovenske obrambne sile pred oktobrom 1990, kot zaključujejo tudi avtorji, le pogojno legalne. Poleg tega monografija do določene mere tudi spreminja razumevanje leta 1990 in pogled na osamosvojitveni proces. Vanj namreč vključuje novega junaka - slovenskega miličnika. Junaka, ki je bil v zadnjih dveh desetletjih zastavljen. Novinarji, ki so si do pred kratkim lastili najsodobnejšo slovensko zgodovino, namreč njegovega prispevka niso opazili. Čakal je torej na obravnavo zgodovinarjev in jo s tem delom tudi dočkal.

Blaž Babič